

סיפורו של סימון ארצט: היהודי שהקים את הכל-בו הראשון במצרים

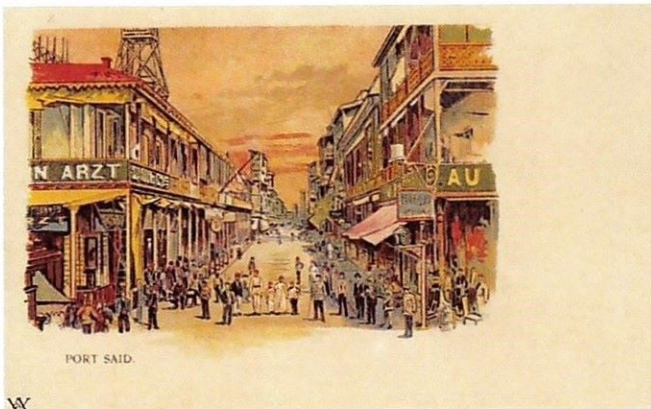
אופיר וינטר ויורם לוביאניקר

מפעלותיו של סימון ארצט

פעילותו הכלכלית של סימון ארצט כללה שתי זרועות. הראשונה שביניהן הייתה בתחום המסחר: ארצט הקים חנות ברחובה הראשי של פורט סעיד (ראו תמונה מספר 1). החנות מכרה בראש ובראשונה סוגיות וטבק תחת שם המותג "סימון ארצט". מכירת הסיגריות הייתה הפעילות הבולטת ביותר של ארצט והפכה אותו לשם דבר בכל המזרח התיכון. כל ספינה שעברה דרך תעלת סואץ עצרה בפורט סעיד. כל נוסע בספינה מיהר לרדת אל החוף ולהצטייד בסיגריות להמשך דרכו ובמקרים רבים היו אלה הסיגריות שמכר ארצט.

אלא שפעילותו של החנות לא הוגבלה לתחום הסיגריות ועד מהרה היא הפכה לכל-בו המוכר כמעט כל דבר שהמטייל או הימאי עשויים לרצות: בגדים, שעונים, בשמים, מצלמות, מזכרות מהמזרח, תרופות וכיוצא באלה. אחד הענפים החשובים בחנות היה מכירת גלויות, בתקופה שבה העולם כולו היה נתון בעידן של "שגעון הגלויות".

בצד הפעילות המסחרית, עסק ארצט גם בייצור. הוא הקים מפעל לייצור סיגריות (תחת שם המותג שנשא את שמו), ולשם כך עשה שימוש בטבק שגודל בחוות שהיו בבעלותו באזור פורט סעיד. ארצט הצטיין בחושים מסחריים מפותחים להפליא, והיטיב במיוחד לפרסם את עצמו. על גבי כל גלויה שנמכרה בחנותו הוטבעה חותמת פרטית המפרסמת את החנות ואת שמו (ראו תמונות מספר 2 ו-3). העסקים בפורט סעיד שגשגו, ובשלב מסוים פתח ארצט סניפים גם בשתי הערים הגדולות של מצרים – קהיר ואלכסנדריה.

תמונה מספר 1: גלויה משנת 1900 לערך המציגה את הרחוב הראשי בפורט סעיד. בצד שמאל מלפנים נראית החנות המקורית של סימון ארצט

סיפורו של סימון ארצט, יהודי רב יוזמה שפעל בעיר הנמל המצרית פורט סעיד, על שפך תעלת סואץ לים התיכון, הוא בעל עניין רב לקורא הישראלי, אך לא רק לו. מבחינתנו, מעניינת הצלחתו הפנומנלית של איש עסקים יהודי (ובהמשך גם של יורשיו ושותפיהם), שהיה מעמודי התווך הבולטים של הקהילה היהודית המקומית. עבור אזרחי מצרים יש כאן סיפור בעל עניין לאומי מובהק שהתרחש בתקופה שהתאפיינה בתהפוכות מדיניות וכלכליות רבות. עבור בני שאר הלאומים יש פה סיפור מרתק על אחד מנותני השירות הבולטים ליורדי הים הרבים שעברו החל מסוף המאה ה-19 בתעלת סואץ, שכבר הייתה בתקופה זו אחד מעורקי התעבורה הימית החשובים בעולם.

מי היה סימון ארצט?

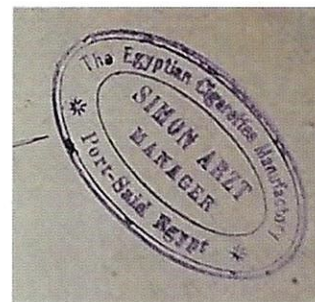
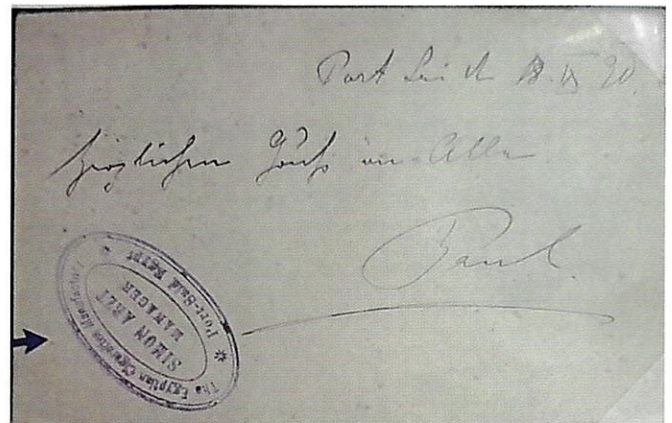
סימון ארצט הופיע בפורט סעיד בשנת 1869 ורק מעט ידוע על חייו לפני כן. בגרמנית פירוש השם "ארצט" הוא רופא, ובשל כך הופרחו ספקולציות שמוצאו היה מגרמניה או ממדינה אחרת דוברת גרמנית. מקורות אחרים טוענים כי ארצט הגיע לפורט סעיד מארמניה, מטורקיה או מארצות הברית, אך כל המקורות הללו נראים חלשים וקלושים. הדעה הרווחת כיום היא, שארצט הגיע לפורט סעיד מהעיר ירוסלב שבחבל גליציה, אז חלק מהאימפריה האוסטרו-הונגרית וכיום בפולין.

גם פרטים ביוגרפיים אחרים הקשורים לארצט נותרו מעורפלים. בכל המקורות נטען שהוא נולד בשנת 1814 ונפטר בשיבה טובה בשנת 1910, בגיל 96. לא מן הנמנע, עם זאת, כי נולד בשנה מאוחרת יותר. אם ארצט אכן נולד בשנת 1814 הרי שהוא היה בן 55 בהגיעו לפורט סעיד – גיל מאוחר למדי להתחלת קריירה משגשגת של תעשיין ואיש עסקים. זאת ועוד: ככל הידוע היה לארצט רק בן אחד, מאיר, שנולד בשנת 1873 ונפטר בשנת 1897. האם סביר כי יהודי בן המאה ה-19 יהפוך לראשונה לאב בשנתו ה-60?

כך או אחרת, הגעתו של סימון ארצט לפורט סעיד בשנת 1869, השנה בה נפתחה תעלת סואץ, אירעה בתזמון מושלם. עד 1855 העיר פורט סעיד כלל לא הייתה קיימת. בשנת 1861 נמנו בה כ-2,000 תושבים; בשנת 1883 הגיע מספרם ל-17,000 וכעבור 40 שנה כבר חצה המספר את גבול ה-100,000. היה זה המקום האידיאלי ליזם בעל חוש מסחרי מפותח, וסימון ארצט שהיה בדיוק אדם כזה, ניצל את ההזדמנות להקים בעיר הצומחת אימפריה כלכלית.

ד"ר אופיר וינטר הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, אוניברסיטת תל אביב.

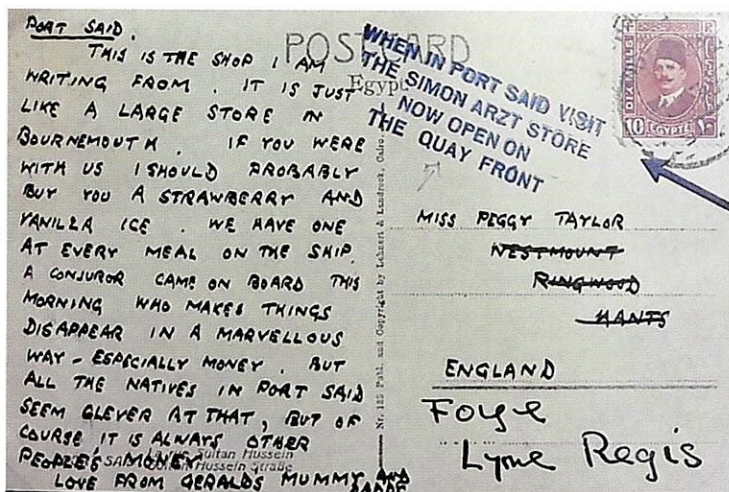
התיירות למצרים גברה באופן משמעותי לאחר גילוי קברו של המלך תות ענח' ארון על-ידי הארכיאולוג הבריטי הווארד קרטר בנובמבר 1923. באותה שנה הוחלט גם לשפץ ולהרחיב את המזח של פורט סעיד. סימון ארצט, או ליתר דיוק יורשיו, ניצלו את ההזדמנות והעבירו את החנות שלהם מהרחוב הראשי הדועך אל המזח החדש (ראו תמונות מספר 4 ו-5), בצמוד למשרדה של חברת התיירות "תומאס קוק ובנו". מרגע זה, כל מי שהגיע לפורט סעיד דרך הנמל השוקק שלה, נתקל בשם "סימון ארצט" מייד עם הגעתו. חנות הכל-בו רחבת הידיים של ארצט הפכה למעין קניון שלא היו דומים לו במצרים בראשית המאה הקודמת.

תמונה מספר 2: צידו האחורי של דבר בולים אשר נשלח מפורט סעיד ב-19.9.1890 לאוסטריה. על הצד האחורי נראית חותמת פרטית אובאלית של "החברה המצרית ליצור סיגריות, פורט סעיד, מצרים" ובמרכזה "סימון ארצט, מנהל" (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבותו).

תמונה מספר 4: החנות של סימון ארצט במזח החדש של פורט סעיד.

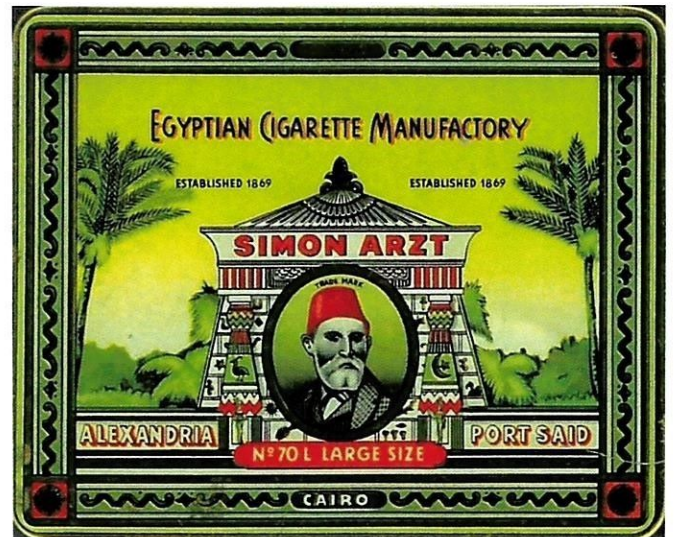
תמונה מספר 5: גלויה שנשלחה מפורט סעיד ב-31.3.1923 ועליה חותמת פרטית "בהיותך בפורט סעיד, בקר בחנות של סימון ארצט - עכשיו על המזח" (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבותו).

תמונה מספר 3: מעטפה מאוירת של "החנות של סימון ארצט". מכתב שנשלח ב-22.7.1915 (בעת מלחמת העולם הראשונה) מפורט סעיד לסורבאיה, אז באי הודו המזרחיים ההולנדיים וכיום באינדונזיה. המכתב עבר צנזורה במצרים לפני שנשלח למזרח הרחוק (צנזור מספר 3). עם הגעתו ליעד ב-12.8 נפתח המכתב על-ידי הצנזור, ונסגר באמצעות מדבקה בחלקו העליון (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבותו).

הבעלות על העסק

כאמור, סימון ארצט עצמו נפטר בשנת 1910. בנו היחיד, מאיר, מת עוד לפניו, בשנת 1897 והוא בן 24 בלבד. על-פי המסופר, הוא הורעל למוות על-ידי המאהבת שלו. את העסק המשגשג ירש בן-אחותו של ארצט, מקס מושלי, שנולד בשנת 1874 ונפטר ב-1950. מושלי הקפיד לשמור על שם העסק ולעשות שימוש בדיוקנו של דודו המנוח, אם מטעמים סנטימנטיים ואם מטעמים מסחריים (ראו תמונה מספר 6). לפי מחקר שערך יעקב רוזן, במרוצת השנים הפך מושלי לאחד מנכבדי פורט סעיד ולראש הקהילה היהודית בעיר. הוא העסיק את דודניתו ואת בעלה גדליהו ניימן (נאמן) כמנהלי הכליבו. גדליהו הוא אביו של הפרופסור לפסיקה והפוליטיקאי המנוח יובל נאמן.

תמונה מספר 6: קופסת סיגריות עשויה פח של "החברה המצרית לסיגריות" משנת 1955. הקופסה יוצרה בעיר בון שבמערב גרמניה. שמו ודיוקנו של סימון ארצט מתנוססים עליה, אף שהוא נפטר 45 שנה קודם לכן.

כבעלי העסק, מושלי היה האחראי להחלטה להעביר את החנות למזח של פורט סעיד. בסוף שנות ה-20 צירף מושלי לעסק בעלים נוסף, סימון בנדרלי (Benderli), אף הוא יהודי תושב פורט סעיד. כעבור שנים ספורות הפך בנדרלי לבעלים העיקרי של העסק, אך גם הוא הקפיד לשמור על שם המותג המצליח. בעשורים הבאים החליפה החנות מספר בעלויות, פרטיות וממשלתיות, לפני שנסגרה סופית בשלהי שנות ה-70 עקב קשיים כלכליים.

סיף הדואר

עד כה, לא נגע סיפורו של סימון ארצט לעולם הבולאות. כל זה השתנה בשנת 1934, כשהחליט הדואר המצרי לפתוח סוכנות בחנות של סימון ארצט במזח של פורט סעיד. חותמת הדואר הייחודית לסוכנות זו כללה במפורש את שם העסק, "סימון ארצט". אין ספק

כי הבעלים השונים של העסק, שהצטיינו לאורך השנים בפרסום עצמי, ראו נחת מהחלטה זו (ויש להניח שהיא התקבלה מלכתחילה כתוצאה ממאמצים שלהם). סוכנות הדואר פעלה בחנות של סימון ארצט החל בתאריך 25.8.1934 ועד לשנת 1960. בתקופה זו השתמשה סוכנות הדואר בחנות בשתי חותמות שונות במקביל (ראו תמונה מספר 7):

תמונה מספר 7: שתי החותמות של סיף הדואר "סימון ארצט" (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבותו).

החותמת מסוג I מציינת את העיר פורט סעיד ואת שם הסוכנות "סימון ארצט". החותמת מסוג II כוללת את המילה הצרפתית Caisse, שפירושה מזומן. חותמת זו שימשה עבור מכתבים שנשלחו בדלפק (כלומר, לא נמסרו כשהם מבולים מראש). החל מראשית 1938 נשלח דואר רשום מהסוכנות רק תוך שימוש בחותמת מסוג II. לסוכנות הדואר הייתה גם חותמת לרישום מכתבים, וגם עליה צוין שם החנות.

סוכנות הדואר הייתה כמובן בבעלות הדואר המצרי, אך בעלי החנות השכילו לנצל את קיומה לצרכיהם העסקיים. מכירת הגלויות בחנות עלתה, וההנהלה טרחה גם לייצר מעטפות יום ראשון ייחודיות לחנות לבולים של הדואר המצרי. מעטפות אלה מבוקשות מאוד כיום על-ידי אספנים, ומחירן יכול להגיע למאות דולרים. היפות והנדירות שבהן הן אלה שעליהן מצוירת דמותו האייקונית של אל-מסרי אפנדי, מעין "שרוליק" בגרסה מצרית, שמקורו בקריקטורות שפורסמו בכתב העת המצרי "רוז אל-יוסוף" החל מ-1932 (ראו תמונה מספר 8).

מעטפת יום ראשון רבת עניין לקורא הישראלי נחתמה בחנות ב-15 ביוני 1948 לרגל הנפקת הבול שציין חודש לכניסת כוחות הצבא המצריים לארץ ישראל (תמונה מספר 9). השתתפות החנות "היהודית" בחגיגת ההנפקה של בול שתמך במלחמה שנועדה לסכל את תכנית החלוקה של האו"ם ולמנוע את הקמת מדינת ישראל הדגימה את המשבר הזהותי שאליו נקלעו אז יהודי מצרים. הללו לא יכלו עוד לשלב בין פטריוטיות מצרית לרגש ציוני, אלא נאלצו להכריע ביניהם. יהודי מצרים סבלו בשנים הבאות מרדיפות קשות, ומרביתם מצאו עצמם נפלטים מארץ הנילוס וגולים ממנה. זה גם היה גורלם של בני קהילת פורט סעיד, שהאחרונים שבהם נמלטו מהעיר בעקבות מבצע קדש בנובמבר 1956 וקבעו את משכנם בישראל.

תמונה מספר 8: מעטפת יום ראשון לרגל חתימת ההסכם האנגלו-מצרי באוגוסט 1936, שהיוותה נקודת ציון חשובה בתהליך השתחררותה של מצרים מחסותה של בריטניה.

TELEPHONE No 2554. P.O. Box 384.

RAGAB EL KASSEIFY & SON
TOURIST AGENTS & CONTRACTORS.
AGENTS FOR THE EGYPTIAN HOTELS LTD., CAIRO.

SULTAN HUSSEIN STREET — PORT SAID — (EGYPT)

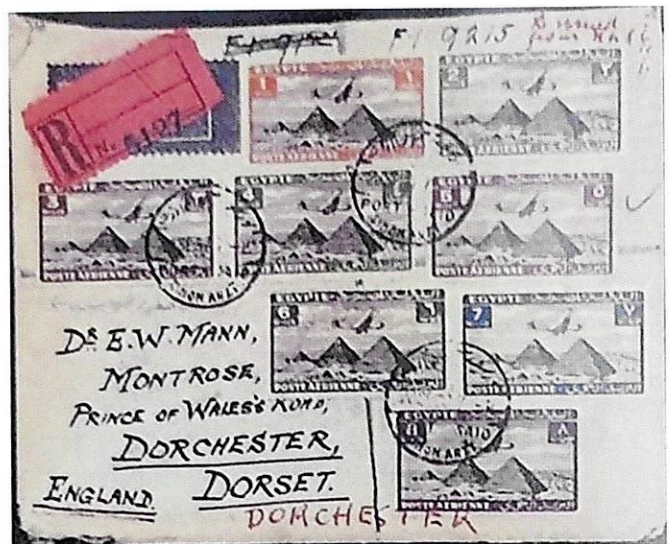
Messrs. David James & Son,
Passenger & Tourist Agents,
P.O.Box 1719,
Cairo.

תמונה מספר 10: מכתב שנשלח מפורט סעיד לקהיר ב־20.10.1936 עם חותמות "סימון ארצט" מסוג I. המכתב מבויל בתעריף 5 מילים, התעריף לדברי דפוס בתוך מצרים באותה עת (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבות).

תמונה מספר 14: מכתב שנשלח בדואר אוויר מפורט סעיד (חותמת סימון ארצט מסוג II) ב-10 במרץ 1958, כשנתיים לפני סגירת הסניף.

תמונה מספר 13: מעטפת תאונת אוויר. המכתב נשלח ב-28.9.1937 בדואר רשום מהסניף של סימון ארצט (חותמת מסוג I) לאנגליה. המכתב בויל ב-55 מילים בשני צדדיו, ויצא לדרכו בטיסת אימפריאל איירווייז שהמריאה מאלכסנדריה עוד באותו יום. בשל תנאי ראות גרועים המטוס נחת במימיו של מפרץ פלרון ליד אתונה. שניים מתשעת הנוסעים נספו באסון. שק הדואר ובו המכתב נמשה ממי הים ועל המכתב הוטבעה חותמת "Damaged / sea water / in airplane / accident". המכתב נשלח מיוון ב-2 באוקטובר והגיע ליעדו (דורסט) ב-7 באוקטובר (מתוך האוסף של עלאא מסעוד ובאדיבותו).

ושימש עד לא מכבר כמחסן לרהיטים. ב-2019 החל שיפוץ של המבנה ההיסטורי של כליבו סימון ארצט במטרה להצילו, לשמרו ולבסס את מעמדו כאחד מאתרי המורשת של העיר. בסיום התהליך – המתנהל עד עתה בעצלתיים – אמור להיפתח במקום מרכז מסחרי חדש עם חנויות להשכרה. תושבי העיר עדיין מכנים את השלד המתפורר של הכליבו "הבניין של הסוחר היהודי", וותיקיה עדיין נוצרים בליבם ובזיכרונותיהם את תור הזהב של המקום ומייחלים לתחייתו. גם אספני הבולים תורמים את חלקם לטיפול הנוסטלגיה סביב

החנות הישנה. בתערוכה העולמית IBRA 2023 בגרמניה הציג עלאא מסעוד, יו"ר אגודת חובבי הבולים באלכסנדריה, תצוגה תחרותית בהיקף של מסגרת בודדת המוקדשת לסימון ארצט. האוסף זכה בציון גאה של 82 נקודות מהשופטים. העיסוק הגובר בסיפורו של ארצט הוא ביטוי נוסף למגמה רחבה יותר הנרשמת בשנים האחרונות בארץ הנילוס של החייאת המורשת היהודית. בנוסף לשיפוץ בתי כנסת ובתי קברות ולפרסומם של ספרי היסטוריה ורומנים העוסקים ביהודי מצרים, בולים משמרים אף הם פיסה מהעבר היהודי-מצרי המשותף. ■

המחברים מבקשים להודות לד"ר שריף סמרה, יושב ראש מועצת המנהלים של האגודה המצרית לחובבי בולים, על סיועו הרב.

NEGEV HOLYLAND STAMPS

- מתקיימות מכירות פומביות פעמיים בשנה
- המעוניין בקטלוג מתבקש לפנות אלינו
- מעוניינים תמיד בחומר למכירות פומביות או לקניה
- ISRAEL, INTERIM, BRITISH MANDATE, OTTOMAN PERIOD, JUDAICA
- AUCTION ARE HELD TWICE A YEAR

Please write for a catalogue
Ask about special low vendor commission rates.

P.O.Box 8101 — TRENTON NJ 08650 USA
E-mail: LEADSTAMP@VERIZON.NET
Phone: 609-456-9508